

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2020, 15: 517-547

Rivayetlerle Fıkhî Zâbıtalaraın Etkileşimi: Meninin Necaseti Örneği

Fikret ÖZÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Hadis Anabilim Dalı

Assistant Professor, Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadith

Mardin, Turkey

ozcelik.21@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-5015-6167

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Eylül / September 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 02 Kasım / November 2020

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 15 **Sayfa / Pages:** 517-547

Atıf / Cite as: Özçelik, Fikret. "Rivayetlerle Fıkhî Zâbıtalaraın Etkileşimi: Meninin Necaseti Örneği [Transaction of Jurisprudential (Fıkhî) Specific Rules with Narrations: Example of Semen as Dirt]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 15 (December 2020): 517-547.

<https://doi.org/10.18498/amailad.794099>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>.

Transaction of Jurisprudential (Fıkhî) Specific Rules with Narrations: Example of Semen as Dirt

Abstract

One of the controversies issues related to Hadith science is associated with the criteria to accept the narrations as authentic or weak. Within this context, it is a fact that various methods have been used to understand, evaluate and determine the authenticity of the narrations. Because of this fact that different approaches have been raised in understanding and interpreting the hadiths since the early period. In relation to this, it has also become inevitable that different views and sects emerged. On the other hand, the Qur'an, sunnah and ijihad, which are universal rules and jurisprudential specific rules, have developed and systematized as a separate genre in classical fiqh literature. Also, it is seen that the scholars concluded different results about narrations the accepting a hadith as authentic and put forward some jurisprudential specific rules while making inferences (istinbât) on the issue as a result of different understanding in understanding and interpreting the hadiths.

In this study, it is aimed to investigate the narrations about semen as dirt within the context of jurisprudential specific rules. Firstly, the narrations on the subject in the basic hadiths sources were determined. The authenticity status of these determined narrations were explained in terms of isnad. Then, the interpretations that especially sect imams and scholars made on these narrations in terms of jurisprudential specific rules were mentioned. Also, the effects of narrations on the jurisprudential specific rules were also pointed out. As a result of the investigations carried out, more than one narration about semen was identified, and it was seen that these narrations were authentic in terms of isnad. In addition, it was established that the content of the narrations is the washing and rubbing the semen. As far as it was determined, there is no statement directly belonging to Prophet about semen as dirt (najis). In this case, it was seen that scholars interpreted the narrations within the framework of jurisprudential specific rules that they developed and found some inferences (istinbat).

According to Hanafis, semen is najis whether it is wet or dry in all cases. They tried to prove their views with jurisprudential specific rules as well as some narrated evidences as "Whatever causes dirt is najis in its own right.". Likewise, Hanafis said that semen is najis by comparing it to urine and menstruation blood. It is seen that Hanafis, who accept the Ferk narration, prioritized the jurisprudential specific rules about the issue that semen is najis. In addition to this, in the Hanafi sect, "it is wajib to wash away something najis" is a well-

known jurisprudential specific rule. However, Hanafis made an exception when the semen was dry; and they found it sufficient to rub the dry semen away. So, the narration was preferred to jurisprudential specific rule.

Mâlik b. Enes accepted semen as najis and claimed that it must be washed. In addition, Mâlik did not consider the rubbing as sufficient; and he did not accept such an application. In Shafi'ite sect, such a jurisprudential specific rule is valid as "Every liquid discharged from front or back of a person is najis." According to this, feces, urine, blood and semen are to be accepted as najis. However, semen was exempted from this jurisprudential specific rule, and considered as clean. They put forward some logical evidences, comparisons and ferk narration narrated by Aisha as a justification. That is to say that Shafi'ites preferred the narration to their general principles.

Ahmad b. Hanbal also said that semen was clean. Those, who consider the sufficient to rub away the semen, accepted the narrations expressing that the semen should be washed away as authentic. According to them, rubbing act was performed not for the fact that semen is najis, but it was like cleaning mubah things such as saliva and soil. Based on this particular example, it is understood that the narrations affect the jurisprudential specific rules, and at the same time the jurisprudential specific rules are also effective in understanding and interpreting the narrations. In addition, the jurisprudential specific rules can vary according to scholars and sects. Though there are the jurisprudential specific rules on which all scholars and sects agree, it is not possible to tell this for all jurisprudential specific rules. And this paves for controversies and different approaches in understanding and evaluating hadiths. It is possible to see the plain example of this in the example of semen as dirt (najis).

Keywords: Hadith, Jurisprudential Specific Rules, Semen, Cleanliness, Sect Imams.

Rivayetlerle Fıkhî Zâbıtalının Etkileşimi: Meninin Necaseti Örneği

Öz

Hadis ilmi ile ilgili ihtilafli meselelerden birisi de rivayetleri sahih veya zayıf kabul etme kriterleriyle ilgilidir. Bu bağlamda rivayetleri anlama, değerlendirme ve sıhhatlerini belirlemede farklı yöntemler kullanıldığı bir hakikattir. Bundan olsa gerektir ki ilk dönemden itibaren hadisleri anlamada ve yorumlamada farklı yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak farklı görüş ve mezheplerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Öte yandan

kaynağı Kitab, Sünnet ve içtihat olan küllî kâideler ve zâbitalar, klasik fıkıh edebiyatında müstakil bir tür olarak gelişmiş ve sistemleşmiştir. Bunun yanı sıra âlimlerin, hadisleri anlama ve yorumlamadaki farklı anlayışları neticesinde sahih kabul ettikleri bir rivayetle ilgili farklı sonuçlara ulaştıkları ve bu hususta istinbâta bulunurken bir takım fıkhî zâbitalar ortaya koydukları görülmüştür.

Bu çalışmada meninin necaseti ile ilgili var olan rivayetlerin fıkhî zâbitalar çerçevesinde ele alınması hedeflenmiştir. Öncelikle temel hadis kaynaklarına müracaat edilerek konuyla ilgili rivayetler tespit edilmiştir. Belirlenen bu rivayetlerin isnad açısından sıhhat durumları izahata kavuşturulmuştur. Akabinde mezhep imamaları başta olmak üzere âlimlerin fıkhî zâbitalar bağlamında söz konusu rivayetlerle ilgili yaptığı yorumlara değinilmiştir. Bununla beraber rivayetlerin fıkhî zâbitaların üzerindeki etkisine de işaret edilmiştir. Yapılan araştırmanın neticesinde meni ile ilgili birden fazla rivayet tespit edilmiş ve tespit edilen bu rivayetlerin isnad açısından sahih olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra rivayetlerin muhtevasının meninin yıkanması ve çitilmesi olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla meninin necaseti ile ilgili Hz. Peygamber'in doğrudan bir ifadesi bulunmamaktadır. Hal böyle olunca âlimlerin geliştirdikleri fıkhî zâbitalar çerçevesinde söz konusu rivayetleri yorumladıkları ve bazı istinbatlarda buldukları görülmüştür.

Hanefilere göre ister yaş ister kuru olsun meni her durumda necistir. Onlar, görüşlerini "Hadese sebep olan her şey haddi zatında necistir." fıkhî zâbitasıyla beraber bazı nakli delillerle temellendirmeye çalışmışlardır. Aynı şekilde Hanefiler meniye idrar ve hayız kanına kıyas ederek necis olduğunu söylemiştir. Ferk rivayetini kabul eden Hanefilerin, meninin necaseti konusunda fıkhî zâbitayı önceledikleri görülmüştür. Bununla beraber Hanefi mezhebinde "Necis olan bir şeyin yıkanması vaciptir" bilinen bir fıkhî zâbitadır. Ancak Hanefiler, meni kuru olduğunda bu kaideden istisna etmişler ve çitilemeyi yeterli görmüşlerdir. Böylece rivayet, fıkhî zâbitaya tercih edilmiştir.

Mâlik b. Enes meniye necis kabul etmiş ve onun yıkanmasının zorunlu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Mâlik çitilemeyi yeterli görmemiş ve böyle bir uygulamayı da kabul etmemiştir. Şâfiî mezhebinde şöyle bir zâbita söz konusudur: "Arka ve önden çıkan her sıvı necistir." Buna göre büyük abdest, idrar, kan ve meni necis kabul edilmelidir. Ancak meni bu zâbitadan istisna edilmiş ve temiz olarak kabul edilmiştir. Gerekçe olarak da bazı akli delillerle beraber kıyas ve Hz. Âişe'den nakledilen ferk rivayeti öne sürülmüştür. Yani Şâfiîler rivayeti genel ilkelerine tercih etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel de meninin temiz olduğunu söylemiştir. Meni için çitilemeyi yeterli görenler, meninin yıkandığını ifade eden rivayetleri sahih kabul etmişlerdir. Onlara göre meninin çitilenmesi necis olduğu için değil tükürük ve toprak gibi mubah şeylerin temizlenmesi gibi temizlik için yapılmıştır. Bu tikel örnekten hareketle rivayetlerin fikhî zâbitaları etkiledikleri gibi, fikhî zâbitaların da rivayetleri anlama ve yorumlamada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca fikhî zâbitalar âlimlere ve mezheplere göre değişebilmektedir. Her ne kadar bütün fakîh ve mezheplerin ittifak ettiği fikhî zâbitalar bulunsa da bütün fikhî zâbitalar için bunu söylemek mümkün değildir. Bu da hadisleri anlamada ve değerlendirmede ihtilaflara ve farklı yaklaşımlara zemin hazırlamaktadır. Bunun bariz örneğini meninin necaseti meselesinde görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fikhî Zâbıta, Meni, Temizlik, Mezhep İmamları.

Giriş

Rivayetleri sahih veya zayıf olarak değerlendirme kriterlerinin, İslam düşünce tarihinde en önemli ve ihtilaflı meselelerden birisi olduğu kabul edilmiştir. Bununla beraber herhangi bir rivayete sahih veya zayıf hükmü verilmesinin icthadî olduğu ulema tarafından dile getirilmiştir.¹ Bunun yanı sıra hadislerin hem sıhhatini tespit, hem de anlama ve değerlendirmede ihtilafların bulunduğu, bunun da alim ve münekkitlerin yaklaşım ve kriter farklılığından kaynaklandığı görülmüştür. Bundan olsa gerektir ki, ilk dönemden itibaren hadisleri anlama ve yorumlamada farklı yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak farklı görüş ve mezheplerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur.²

Öte yandan kaynağı Kitab, Sünnet ve içtihat olan küllî kâidelerin, klasik fikhî edebiyatında müstakil bir tür olarak gelişmesi ve sistemleşmesi h. IV. asra rastlamaktadır. İlk dönemlerde daha önce

¹ Zafer Ahmed Tehânevî, *Kavâid fî ulûmi'l-hadis* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2007), 49.

² Mehmet Özşenel, *Hanefî Hadis Anlayışının Teşekkülü* (İstanbul: M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018), 14.

“kâide”³ yerine asl veya ona yakın anlama gelen zâbıt ve kânûn gibi kelimeler kullanılmıştır. Nitekim zâbitaların furû-ı fıkhîta da sıklıkla kullanılmaları, onların birer fıkhî kâide olduklarının zannedilmesine yol açmıştır. Bu sebeple kavâid ilminin yaygınlaşması ve tekâmül sürecinin kemal bulmasından sonra literatürde, fıkhî kâideler arasındaki ince ayrıntılardan ötürü, kavâid ile zâbıt⁴ ve usûl kâidelerine yer verilmeye başlanmıştır.⁵

Bu süreçte âlimlerin hadisleri anlama ve yorumlamadaki farklı anlayışları neticesinde sahih kabul ettikleri bir rivayetle ilgili farklı sonuçlara ulaştıkları ve bu hususta istinbâtta bulunurken bir takım fıkhî zâbitalar ortaya koydukları görülmektedir. Nitekim meninin necaseti üzerine yapılan tartışmalarında ele aldıkları zâbitalar konunun önemli örneklerinden biridir. Şöyle ki, furû fıkhîta meninin necaseti, yıkanması ve çitilmesi gibi konularda mezhepler arasında ihtilaflar zuhur etmiş ve bu konuda rivayetlerin önemli bir faktör olduğu müşahede edilmiştir. Bundan hareketle bu çalışmamızda, hem zâbitaların rivayetlere dair yorumlama ve anlama üzerindeki etkisi hem de rivayetlerin zâbitalarla etkileşimi irdelenecektir.

A. Meniyle İlgili Rivayetlerin Tespiti

Konuyla ilgili mevcut rivayetleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi meninin yıkanmasını, ikincisi ise çitilmesini ihtiva eden rivayetlerdir.

1. Yıkamayı İhtiva Eden Rivayetler

Hadis literatüründe elbiseye bulaşan meninin temizlik amaçlı sadece yıkanmasını ifade eden rivayetler bulunmaktadır. Söz gelimi Buhârî, “Meninin yıkanması, çitilmesi ve kadından bulaşanın

³ Kâide: “Tüm cüzlerin hükmünü kapsamına alan kesin ve genel önermelerdir.” Geniş bilgi için bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), “Kâide”, 286.

⁴ Zâbıt: “Bir mevzuun cüzlerine, kısımlarına uygulanan hükümler. Zâbıta, kideden farklıdır. Kâide, çeşitli konulara dair meseleleri, zâbıta ise yalnız bir mevzua ait meseleleri toplar.” Geniş bilgi için bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “Zâbıt”, 615.

⁵ Ahmed Zerkâ, *Şerhü'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye* (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 2007), 36. Ayrıca bk. İhsan Akay, “Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâidelerle Mecelle'deki Küllî Kâidelerin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, ed. Mehmet Bilen vd. (Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayını, 2017), 268; Akay, “Kavâid-i Fikhiyenin Müstakil Delil Olma Problemi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 91/101.

yıkanması babı” şeklindeki başlık altında meninin yıkandığını ifade eden rivayetleri tahrîc etmiştir. Buhârî, Abdân → Abdullah → Amr b. Meymûn → Süleyman b. Yesâr isnadıyla tahrîc ettiği rivayete göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Ben Hz. Peygamber’in elbisesindeki meniyi yıkardım,⁶ o da yıkamanın izi olduğu halde namaza giderdi.”⁷ Ayrıca Buhârî, muhteva olarak yukarıdaki rivayete benzeyen birden fazla rivayet tahrîc etmiştir.⁸

Buhârî, mezkûr bab başlığı altında “فرك” (çitilenme/ovalama) olarak bilinen rivayeti tahrîc etmemiştir. İbn Hacer’e göre Buhârî’nin adeti üzeri, bab başlığında “فرك” kelimesini kullanarak söz konusu rivayete işaretle bulunmuş ve bununla iktifa etmiştir.⁹ Nitekim Buhârî, *et-Târîhü’l-Kebîr* adlı eserinde Rabî’ b. Ebî Cehm’in biyografisini verirken ferik rivayetine yer vermiştir.¹⁰

Müslim, Hz. Âişe’nin, Hz. Peygamber’in elbisesindeki meniyi yıkadığını ifade eden rivayeti, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe → Muhammed b. Bîşr → Amr b. Meymûn → Süleyman b. Yesâr isnadıyla tahrîc etmiştir. Söz konusu rivayete göre Hz. Âişe şöyle buyurmuştur: “Hz. Peygamber’in menisini yıkardı, sonra aynı elbiseyle namaza giderdi ve ben de onun elbisesindeki yıkama izine bakardım.”¹¹ Abdullah b. Mübârek’in rivayeti ise Hz. Âişe’nin, “Ben Hz. Peygamber’in elbisesini (meniden) yıkardım.” şeklindedir. Müslim söz konusu rivayeti birçok tarikle tahrîc etmiştir.¹² Hz. Âişe’nin meniyi yıkadığını ifade eden

⁶ Hadisin metni *أَغْسِلُ الْجَنَابَةَ مِنْ تَوْبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ* şeklindedir. İbn Hacer *الْجَنَابَةُ* ifadesi ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Yani cenabetin eseri, dolayısıyla burada muzaf olan kelime düşmüştür. Veya cünüp ifadesi mecazen menî için kullanmıştır.” Bk. Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Riyâd: Dâru’s-Selâm, 2000), 1/434.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî Buhârî, *Sahîh* (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422h), “Vudû”, 64.

⁸ Buhârî, “Vudû”, 65.

⁹ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 1/433.

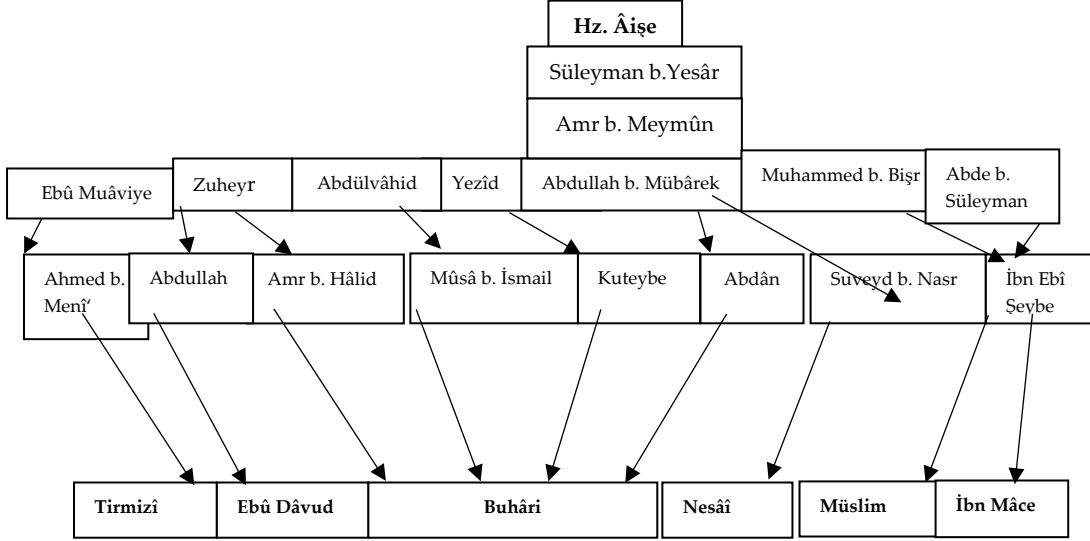
¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu’fî Buhârî, *et-Târîhü’l-kebir* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2008), 3/241.

¹¹ Ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbü’rî Müslim b. Haccâc, *Sahîh* (Kahire : Dâru İhyai’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1955), “Tahâret”, 108.

¹² Müslim, “Tahâret”, 109-110.

524 | F. ÖZÇELİK / Rivayetlerle Fıkhî Zâbitaların Etkileşimi: Meninin Necaseti Örneği
rivayet Ebû Dâvud (öl. 275/889),¹³ Tirmizî (öl. 279/892)¹⁴ ve Nesâî (öl. 303/915) tarafından da tahrîc edilmiştir.¹⁵

1.1. Yıkamaya Delalet Eden Rivayetın Kütüb-i Sitte'deki Şeması ve İsnad Açısından Tahlili:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla rivayetın sahabi râvisi Hz. Âişe'dir. Ondan da tâbîinden Süleyman b. Yesâr, ondan da Amr b. Meymûn b. Mihrân el-Cezerî rivayet etmiştir. Amr b. Meymûn'dan sonra ise rivayet ağı çoğalmış ve birden fazla râvi tarafından nakledilmiştir. Biz de burada rivayetın medarı olan Süleyman b. Yesâr ve Amr b. Meymûn'un biyografilerini vererek rivayetın sened açısından durumunu tespit etmeye çalışacağız.

Süleyman b. Yesâr (öl. 107/725): Ebû Eyyûb künyesiyle bilinen Süleyman b. Yesar, Hassân b. Sâbit (öl. 60/680), İbn Abbâs (öl. 68/687-88), Ebû Hüreyre (öl. 58/678), İbn Ömer (öl. 73/693) ve Ümmü Seleme (öl. 62/681) gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Zührî (öl. 124/742), Amr b. Dînâr (öl. 126/744) ve Katâde (öl. 117/735) başta

¹³ Süleyman b Eş'as b İshak b el-Ezdi es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünen* (Cidde: Darü'l-Kible lî's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998), "Tahâret", 131.

¹⁴ Ebû İsâ Muhammed b İsâ Tirmizî, *Sünen* (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "Tahâret", 86.

¹⁵ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Sünen* (Haleb: Mektebetü'l-Metbûâtî'l-İslamiyye, 1986), "Tahâret", 187.

olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848)¹⁶ ve Ebû Zür'a (öl. 264/878) tarafından sika olarak tavsif edilmiştir.¹⁷ İbn Hibbân'a (öl. 354/965) göre Süleyman b. Yesâr 34/655 yılında doğmuş, 110/729 yılında da vefat etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân "Süleyman b. Yesâr Medine'nin fakihlerindendi." diyerek onun ilmi yetkinliğine işarette bulunmuştur.¹⁸ Zehebî (öl. 748/1348), Süleyman b. Yesâr'ın hadis aldığı kişiler arasında Hz. Âişe'yi (öl. 58/678) de zikretmiştir. Ayrıca Zehebî onu "fakîh, imam, müctehid kadr-ı yüce" olarak tavsif etmiştir.¹⁹ İbn Mencüye'nin (öl. 428/1036) verdiği bilgilere göre Süleyman b. Yesâr; abdest, salât, fedâil konusunda Hz. Âişe'den rivayette bulunmuştur.²⁰

Bezzâr'ın (öl. 292/905), Süleyman b. Yesâr'ın doğrudan Hz. Âişe'den rivayette bulunmadığını ve Süleyman b. Yesâr → Hz. Âişe isnadıyla gelen "menin yıkanması" rivayetinin muallel olduğunu iddia etmiştir. Ancak İbn Hacer (öl. 852/1449) başta olmak üzere hadis münekkitlerine göre Bezzâr'ın bu iddiası makbul değildir.²¹ Nitekim yukarıda geçtiği üzere Buhârî ve Müslim başta olmak üzere hadis âlimlerinin tahrîclerine göre Süleyman b. Yesâr doğrudan Hz. Âişe'den rivayette bulunmuştur. Bunun yanı sıra Buhârî'nin tahrîc ettiği Süleyman b. Yesâr'ın şu ifadesi kendisinin Hz. Âişe ile görüştüğünü net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Hz. Âişe'nin huzuruna girmek için izin istedim, sesimi tanıdı ve 'Süleyman! İçeri gir, zira sen memluksün, senin üzerine bir şey kalmamıştır' dedi."²² Ayrıca Süleyman b. Yesâr'ın, doğrudan Hz. Âişe'den başka rivayetleri de mevcuttur.²³

¹⁶ Ebû Zekeriyâ el-Bağdâdî Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü'd-Dûri)* (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmi ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1979), 3/157.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris Razî İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1952), 4/149.

¹⁸ Ebû Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü's-sikât* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973), 4/301.

¹⁹ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 3/57.

²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhmamed el-İsfahani İbn Mencüye, *Ricâlu Sahîhi Müslim* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1987), 1/263.

²¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr fi tahrîc-i ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989), 1/175.

²² Buhârî, "Şahâdat", 11.

²³ Birkaç örnek için bk. Müslim, "Salât", 889; Ebû Dâvud, "Edeb", 112.

Diğer taraftan Ricâl ilminde râvilerin doğum ve ölüm tarihleri önemlidir. Bu yolla herhangi bir râvinin kiminle görüşüp görüşmediği tespit edilebilmektedir. Bu hakikatten hareketle Süleyman b. Yesâr'ın doğum tarihi göz önünde bulundurulduğunda kendisinin pekâlâ Hz. Âişe ile görüştüğü ileri sürülebilir.²⁴ Süleyman b. Yesâr'ın bazı rivayetleri Urve → Hz. Âişe isnadıyla rivayette bulunduğu da bir hakikattir.²⁵ Fakat bu rivayetler onun doğrudan Hz. Âişe'den rivayette bulunmadığı anlamına gelmemektedir.

Amr b. Meymûn b. Mihrân el-Cezerî (öl. 145/762): Künyesi Ebû Abdullah olan Amr b. Meymûn; babası, Süleyman b. Yesâr ve Şa'bî (öl. 104/722) başta olmak üzere birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Ondan da Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778), Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797) Yezîd b. Zürey' (öl. 182/798) ve Yezîd b. Hârûn (öl. 206/821) gibi râviler nakilde bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ondan bir beis olmadığını, İbn Maîn ise onun sika olduğunu söylemiştir.²⁶ Aynı şekilde İbn Nümeyr (öl. 234/849) ve Nesâî tarafından da sika kabul edilmiştir.²⁷ Zehebî, onu imam, hafız ve fakîh olarak tavsif etmiştir. Ayrıca Amr b. Meymûn'un, "Eğer sünnetle ilgili bilmediğim bir harfin Yemen'de olduğunu bilsem onu öğrenmek için onun yanına giderim." dediği nakledilmiştir. Zehebî'ye göre Amr b. Meymûn'un bu sözü onun hadise olan düşkünlüğüne göstermektedir.²⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Amr b. Meymûn b. Mihrân el-Cezerî hadis münekkitleri tarafından sika kabul edilmiş ve onu tenkit eden herhangi bir münekkit olmamıştır. Zehebî'nin nakline göre Amr b. Meymûn 145/762 tarihinde vefat

²⁴ Yukarıda değinildiği gibi Süleyman b. Yesâr'ın doğumu 34/655'tir. Hz. Âişe'nin vefat tarihi de 58/678 olduğuna göre Süleyman b. Yesâr'ın onunla görüşme imkânı ortaya çıkmaktadır.

²⁵ Birkaç örnek için bk. Ebû Dâvud, "Salât", 262; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mâce, *Sünen* (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Nikâh", 34, 1937; Tirmizî, "Radâ", 1.

²⁶ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/26; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-sitte* (Cidde: Dârü'l-Kible, 1992), 2/89.

²⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hind: Dâiretü'l-Maârif, 1326), 8/109.

²⁸ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 6/346.

etmiştir.²⁹ Bu açıklamalar bağlamında Hz. Âişe'nin meniği yıkadığını ifade eden rivayetlerin isnad açısından sahih olduğu görülmektedir.

2. Çitilemeyi İhtiva Eden Rivayetler

“فرك/Ferk” hadisi olarak meşhur olan rivayet birçok hadis kaynağında yer almaktadır. Daha önce değinildiği üzere Buhârî bab başlığında “فرك/ferk” ifadesine değinmekle yetinmiştir. Fakat Müslim başta olmak üzere birçok muhaddis ferk rivayetini tahrîc etmiştir. Söz gelimi Müslim “باب حكم المنى /Meninin hükmünün babı” şeklindeki başlık altında birden fazla rivayete yer vermiştir. Rivayetlerden birisi Ömer b. Hafs (öl. 154/771) → Hafs b. Gıyâs (öl. 194/810) → A'meş (öl. 148/765) → İbrahim en-Nehaî (öl. 96/714) → Esved (öl. 75/694) ve Hemmâm isnadıyla gelmiştir. Rivayete göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Ben Hz. Peygamber'in elbisesini çitilerdim.”³⁰ Müslim'den (öl. 261/875) tahrîc edilen diğer bir rivayet de Yahyâ b. Yahyâ (öl. 226/840-841) → Hâlid b. Abdillâh (öl. 182/798) → Hâlid (öl. ?) → Ebû Ma'ser (öl. 120/737) → İbrahim → Alkame ve Esved isnadıyla gelmiştir. Rivayette geçtiği üzere bir adam Hz. Âişe'nin misafiri oldu, sabah olduğunda adam elbisesini yıkamaya başladı. Bunun üzerine Hz. Âişe şöyle buyurdu: “Eğer bir şey görüyorsan, onun yerini yıkaman yeterlidir. Şayet bir şeyi bulamıyorsan etrafını sıkman kâfidir. Ben Hz. Peygamber'in elbisesini çitiliyordum, o da o elbiseyle namaz kıları.”³¹ Ayrıca Müslim, söz konusu rivayeti birden fazla tarikle tahrîc etmiştir.³² Müslim'in tahrîc ettiği bir rivayete göre ise Hz. Âişe'nin misafiri olan kişi Abdullâh b. Şihâb el-Havlânî'dir.³³

İbn Mâce (öl. 273/887)³⁴ ve Ebû Dâvud (öl. 275/889) da hem ferk rivayetini hem de Hz. Âişe'ye misafir olan kişinin hikayesini içeren rivayeti tahrîc etmişlerdir.³⁵ Nesâî (öl. 303/915) ise meseleyi “فرك المنى من الثوب/Elbisedeki meniği çitilenme babı” olarak belirlemiş ve bu başlık altında birden fazla rivayete yer vermiştir. Nesâî'nin tahrîc ettiği

²⁹ Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-sitte*, 2/89.

³⁰ Müslim, “Tahâret”, 288.

³¹ Müslim, “Tahâret”, 288.

³² Müslim, “Tahâret”, 107.

³³ Müslim, “Tahâret”, 290.

³⁴ İbn Mâce, “Tahâret”, 82.

³⁵ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 131.

rivayetler muhteva olarak Müslim'in naklettiği ferik rivayetiyle hemen hemen aynıdır.³⁶

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tirmizî (öl. 279/892), Hz. Âişe'ye misafir olan kişinin durumunu ihtiva eden rivayeti tahrîc etmiştir.³⁷ Tirmizî rivayetin akabinde meni için çitilemenin yeterli geleceğini söyleyen birçok sahâbi olduğunu, aynı şekilde Süfyân, Ahmed, İshâk gibi fakîhler de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Ayrıca Tirmizî Hz. Âişe'nin meniye yıkadığını ifade eden rivayeti tahrîc ettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: "Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniye yıkadığını ifade eden rivayet, ferik rivayetine muhalif değildir. Zira ferik her ne kadar yeterli olsa da kişinin, elbisesindeki meninin eserini görmemesi müstahaptır." Tirmizî daha sonra Abdullah b. Abbâs'ın "Meni tükürük gibidir, onu izhir (yaprak) ile sil" sözünü tahrîc etmiştir.³⁸

Ahmed b. Hanbel ferik rivayetini Muhammed b. Ebî Adî → Saîd b. Ebî Arûbe (öl. 156/773) → Ebû Ma'şer (Ziyâd b. Kuleyb) → İbrahim en-Nehâî → Esved b. Yezîd en-Nehâî isnadıyla tahrîc etmiştir. Rivayete göre Hz. Âişe şöyle buyurmuştur: "Ben meniye Hz. Peygamber'in elbisesinde çitilerdim. Onu görüyorsan yıka, eğer görmüyorsan su serp."³⁹ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî de (öl. 307/919) söz konusu rivayeti Ebû Musâ'nın ziyadesiyle aynı isnad ve aynı lafızlarla rivayet etmiştir.⁴⁰ İshâk b. Râhûye (öl. 238/853) rivayeti Abde b. Süleyman → Saîd b. Ebî Arûbe → Ebû Ma'şer → İbrahim en-Nehâî → Esved b. Yezîd en-Nehâî isnadıyla rivayet etmiştir. İshâk b. Râhûye rivayetin akabinde şu açıklamayı yapmıştır: "Yaş iken yıkardı, kuru olduğunda ise çitilerdi."⁴¹ İbnü'l-Cârûd (öl. 307/919-20) ise rivayeti Muhammed b. Yahyâ → Muhammed b. Adbullâh el-Ensârî → Hişâm b. Hassân → Ebû Ma'şer → İbrahim en-Nehâî → Esved b. Yezîd en-Nehâî isnadıyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Ben meniye Hz. Peygamber'in elbisesinden

³⁶ Nesâî, "Tahâret", 192.

³⁷ Tirmizî, "Tahâret", 85.

³⁸ Tirmizî, "Tahâret", 86.

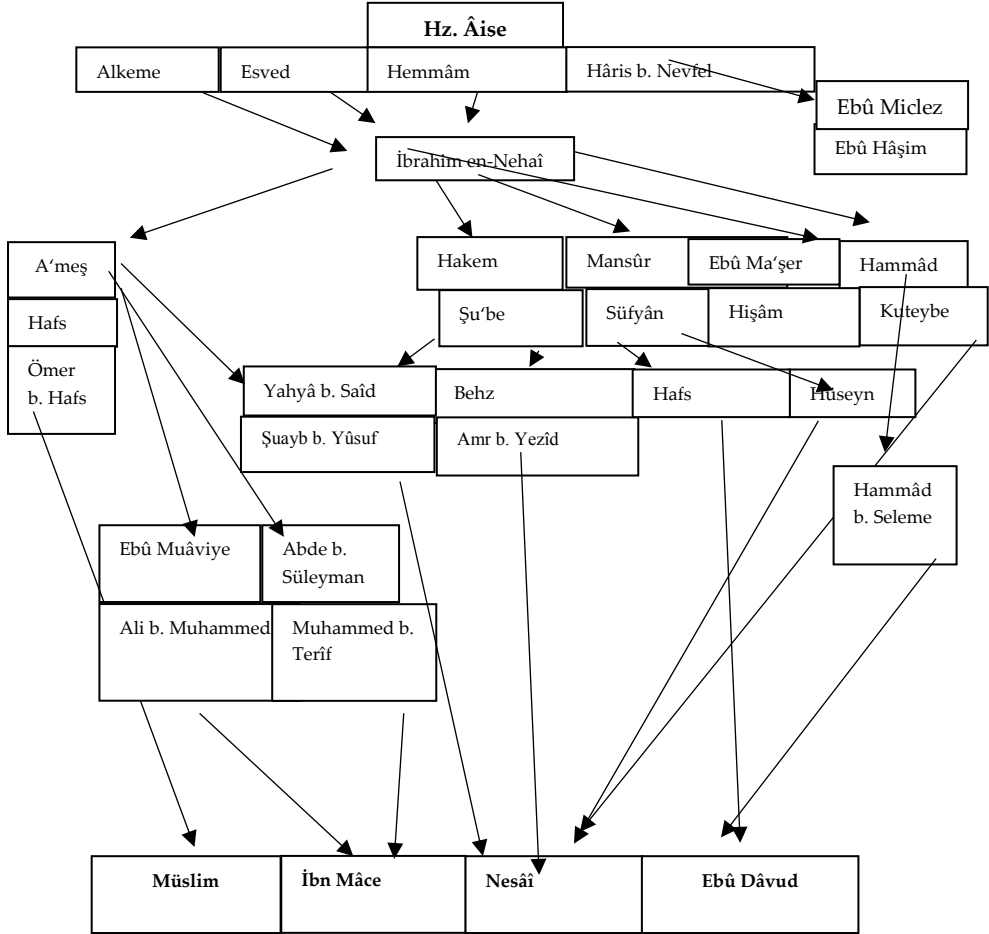
³⁹ Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 40/74.

⁴⁰ Ahmed b Ali b el-Müsenna Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'la el-Mevsilî* (Cidde: Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1989), 8/265.

⁴¹ Ebû Ya'kub İshak b İbrâhim b Mahled İshak b. Râhûye, *Müsnedu İshak b. Râhûye* (Medîne: Mektebü'l-İmân, 1991), 3/834.

çitilerdim, akabinde Hz. Peygamber namaz kılardı.” Hadisin râvisinden olan Muhammed el-Ensârî’ye “kastın cünüblük mü?” şeklinde sorulması üzerine Muhammed el-Ensârî, “Başka ne olabilir ki.” şeklinde cevap vermiştir.⁴²

2.1. Çitilemeye Delalet Eden Rivayetlerin Kütüb-i Sitte’deki Şeması ve İsnad Açıısından Tahlili:

Şemada da görüldüğü gibi çitilemeye delalet eden rivayetlerin sahabi râvisi Hz. Âise’dir. Ondan da Hâris b. Nevfel, Hemmâm b. Hâris,

⁴² Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b el-Cârûd İbnü'l-Cârûd, *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsnedi an Resulillâh* (Beyrut: Kitâbü's-Sakâfiyye, 1988), 44.

Alkame ve Esved en-Nehaî rivayet etmiştir. Bunlardan da İbrahim en-Nehaî ve Ebû Miclez nakletmiştir. Rivayetlerin bundan sonraki tariki çoğalmış ve birçok kişi tarafından rivayet edilmiştir. Biz de burada rivayetlerin medarı olan râvilerin biyografilerini özet bir şekilde sunacağız. Ancak Hâris b. Nevfel sahâbi olduğu için adalet açısından tenkit dışı tutulmuştur.⁴³

Alkame b. Kays (öl. 62/682): Muhadramûndan⁴⁴ olan Alkame b. Kays, ilim için Kûfe'ye yerleşmiş ve Abdullah b. Mes'ûd'un (öl. 32/652-53) has öğrencisi olarak kabul edilmiştir. Alkame Hz. Ömer (öl. 23/644), Hz. Osman (öl. 35/656), Hz. Ali (öl. 40/661) ve Hz. Âişe başta olmak üzere birçok sahâbiden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Vâil (öl. 82/701), Şa'bî, İbrahim en-Nehaî ve Muhammed b. Sîrîn (öl. 110/729) gibi âlimler hadis nakletmiştir.⁴⁵ Alkame Kûfe'nin fakîhi olmakla beraber âlim, hafız, büyük müctehid gibi vasıflarla tavsif edilmiştir.⁴⁶ Alkame Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi hadis münekkitleri tarafından sika kabul edilmiştir.⁴⁷

Hemmâm b. Hâris en-Nehaî (öl. 63/682): Hemmâm b. Hâris Hz. Ömer, oğlu Abdullah, Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Ebû Derdâ (öl. 32/652?), Hz. Âişe ve Cerîr b. Abdillâh gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir.⁴⁸ Kendisinden de İbrahim en-Nehaî, Süleyman b. Yesâr ve Vabara b. Abdurrahman (öl. 116/735) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁴⁹ İbn Sa'd'ın (öl. 230/845), Hemmâm'ın Kûfe'de Haccâc'ın valiliği döneminde

⁴³ Bilindiği sahâbîler adalet açısından tenkit dışı tutulmuştur. Hâris b. Nevfel Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde kendisine bazı görevler verilmiştir (bk. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 4/41.) Ancak Hâris b. Nevfel'in, pek de hadis rivayetinde bulunmadığı görülmektedir. Zehebî'nin tespitine göre Hâris, sadece ferik rivayetini Hz. Âişe'den nakletmiştir (bk. Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2/255.)

⁴⁴ Muhadramûnunun tanımı için bk. Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/395-396.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 6/146; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/54.

⁴⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/53.

⁴⁷ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/404.

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/172.

⁴⁹ Ebü'l-Haccâc Cemâleddin Yusuf b Abdurrahman b Yusuf Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 30/297.

vefat ettiğini söylemiştir.⁵⁰ İbn Hibbân ise Hemmâm'ın Yezîd b. Muâviye döneminde 64/684 yılında vefat ettiğini nakletmiştir.⁵¹ Hemmâm hadis münekkitleri tarafından sika olarak kabul edilmiştir.⁵²

Esved b. Yezîd en-Nehaî (öl. 75/694): Ebû Amr ve Ebû Abdîrrahman künyeleriyle de bilinen Esved b. Yezîd. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe, Hz. Ali ve Muaz b. Cebel (öl. 17/638) başta olmak birçok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de İbrahim en-Nehaî ve yeğeni olan İbrahim b. Yezîd en-Nehaî, Ebû Fâhite (90/708) ve Eş'as b. Ebî Şa'sa' (öl. 125/742) gibi birçok kişi rivayette bulunmuştur. Esved b. Yezîd Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere hadis münekkitleri tarafından sika kabul edilmiştir.⁵³

İbrahim en-Nehaî (öl. 96/714): Künyesi Ebû İmrân olan İbrâhîm b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî nisbesiyle bilinmektedir. Nehaî, dayısı Esved b. Yezîd, Mesrûk ve Alkame b. Kays başta olmak üzere birçok tâbiünden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Mansûr, A'meş, Muğîre ve Hammâd b. Ebî Süleyman başta olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur.⁵⁴

Nehaî'nin tâbiünden olduğu kabul edilmekle birlikte sahâbeden hadis nakletmesi meselesi ulema arasında tartışılmıştır.⁵⁵ Nehaî'nin, çocuk iken Hz. Âişe'nin huzuruna girdiğine dair nakil Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtîm tarafından rivayet edilmiştir.⁵⁶ İbn Sa'd'a göre ise İbrahim Hz. Âişe'nin huzuruna girmiş, Zeyd b. Erkam, Muğîre b. Şu'be ve Enes b. Mâlik'ten hadis işitmiştir.⁵⁷

Ali b. Medîni, Nehaî'nin hiçbir sahâbe ile görüşmediğini iddia etmiştir. Hz. Âişe ile görüştüğüne dair var olan rivayet kendisine sorulduğunda, "Bu rivayet sadece Saîd b. Ebî Arûbe → Abû Ma'ser →

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/173.

⁵¹ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, 5/510.

⁵² Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih İclî, *Ma'rifetü's-sikât* (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 461; İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/107; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/66.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, 3/233.

⁵⁴ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/144; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/520.

⁵⁵ Şükrü Özen, "Nehaî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/535.

⁵⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü'd-Dûrî)*, 3/485; İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/144.

⁵⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/524.

İbrahim isnadıyla gelmiş; Saîd b. Ebî Arûbe ise zayıftır” demiştir.⁵⁸ Bunun yanı sıra Nehaî'nin Ebû Cühyfe, Zeyd b. Erkam, İbn Ebî Evfa'yı gördüğü ancak bunlardan hadis işitmediği nakledilmiştir. Ebû Hâtim ise Nehaî'nin hiçbir sahâbîyle görüşmediğini, ancak çocuk iken Hz. Âişe'nin huzuruna girdiğini, Hz. Ömer'den olan rivayetlerin ise mürsel olduğunu söylemiştir. Ebû Zür'a da Nehaî'nin Hz. Ömer, Hz. Ali ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan olan rivayetleri mürsel olarak kabul etmiştir.⁵⁹ Aynı şekilde Zehebî de Nehaî'nin hiçbir sahâbîden hadis işitmediği, bununla beraber Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin Nehaî → Hz. Âişe isnadıyla rivayet ettiği bazı hadisleri tahrîc etmişse de bu rivayetler muttasıl kabul edilmemektedir. Zira hadis münekkitlerine göre Nehaî büyük tâbiünden sayılmamaktadır.⁶⁰

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde Nehaî'nin, tabiünden olmasına rağmen hiçbir sahâbîden hadis işitmediği görüşü daha makbuldür, diye düşünüyoruz. Bununla beraber Irak'ta ehl-i re'y mektebinin ortaya çıkmasında merkezî bir rol oynayan Nehaî,⁶¹ hadis münekkitleri başta olmak üzere birçok kişi tarafından fakîh, âlim, imam ve hafız gibi vasıflarla nitelenmiştir.⁶² Şemada da görüldüğü gibi meninin çitilemesini ifade eden rivayetlerin medarı İbrahim en-Nehaî'dir.

Ebû Miclez Lâhık b. Humeyd es-Sedûsî (öl. 110/728): Ebû Miclez künyesiyle de bilinen Lâhık b. Humeyd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan da Katâde ve Süleyman et-Teymî başta olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur.⁶³ Tedlîs yaptığına dair görüşler bulunsa da İbn Sa'd, Ebû Zür'a ve Zehebî gibi âlimler tarafından sika kabul edilmiştir.⁶⁴ İbn

⁵⁸ Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî İbnü'l-İrâkî, *Tuhfetü't-tahsil fi zikri ruvâti'l-merâsîl* (Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 19.

⁵⁹ İbnü'l-İrâkî, *Tuhfetü't-tahsil fi zikri ruvâti'l-merâsîl*, 20.

⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/520-521.

⁶¹ Özen, “Nehaî”, 32/32, 537.

⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/520.

⁶³ Buhârî, *et-Târihü'l-kebîr*, 8/258.

⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/162; Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963), 4/356.

Hibbân'a göre Ebû Miclez Kûfe'de Hasan-ı Basrî'den kısa bir müddet önce vefat etmiştir.⁶⁵

Yukarıdaki bilgiler bağlamında ferk rivayetinin isnadında yer alan râviler genel olarak güvenilir kabul edilmiştir. Dolayısıyla konuyla ilgili rivayetlerin isnad açısından sahih olduğu görülmektedir.

B. Fikhî Zâbıtalara Bağlamında Rivayetlerin Tahlili

Fikhî mezheplerin istikrarından sonra ortaya çıkan fikhî kâidelerin, İslâm hukukunun dayandığı ana ilkeleri, gözettiği amaçları ihtiva ettiği fikhî meselelere pratik çözümler ürettiği ve fikhî tefekkürünün olgunlaşmasına katkı sağladığı malumdur.⁶⁶

Bununla beraber rivayetlerin fikhî kuralları üzerindeki etkisi veya fikhî kurallarının rivayetleri yorumlamadaki tesirinin üzerinde durulması gereken bir husus olduğu kanaatindeyiz. Bu hakikatten hareketle aşağıda meninin necaseti örneğinde rivayetlerin fikhî zâbıtalara etkisinin izah edilmesi hedeflenmektedir.

Konun detaylarına geçmeden önce hemen ifade edilmelidir ki meninin necaseti ile ilgili bazı farklı detaylar bulunmakla beraber netice olarak, bir görüşe göre meni necis iken diğer bir görüşe göre temiz olduğu hakkında iki görüşün öne çıktığı görülmektedir. Şimdi bu iki görüşü delilleriyle beraber izah etmeye çalışacağız.

1- Meninin Necis Olduğunu Söyleyen Görüş

Hanefî âlimleri, meniyi necis kabul ederek ıslak olduğunda yıkanmasını zorunlu, elbise üzerinde kurursa ovmayı/çitilemeyi yeterli görmüşlerdir.⁶⁷ Hanefiler, meninin necis olduğu şeklindeki görüşlerini rivayetlerle temellendirmeye çalışmışlardır. Söz gelimi Hz. Âişe'nin Hz.

⁶⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr* (Kahire : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1959), 91.

⁶⁶ İhsan Akay, "Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâidelerle Mecelle'deki Küllî Kâidelerin Karşılaştırılması", *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, ed. Mehmet Bilen vd. (Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayını, 2017), 267.

⁶⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 2/58; Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000), 1/144; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1418), 1/50; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1999), 1/43.

Peygamber'in elbisesindeki meniye yaşı iken yıkadığını ifade eden rivayetler bu bağlamda değerlendirilmiştir. Meninin necasetine hükmedenlerin delil getirdiği bir başka nakil de Hz. Peygamber'in Ammâr b. Yâsır'a söylediği şu rivayettir: "Elbise ancak beş şey sebebiyle yıkanır; İdrar, büyük abdest, içki, kan ve meni."⁶⁸ Bunun yanı sıra Abdulah b. Mübarek → Ma'mer → Zührî → Talha b. Abdillâh isnadıyla gelen rivayete göre Ebû Hüreyre meni ile ilgili şöyle demiştir: "Eğer onu görüyorsan yıka, eğer görmüyorsan elbisenin tamamını yıka." Tahâvî (öl. 321/933) bu rivayetten hareketle Ebû Hüreyre'nin, meniye necis kabul ettiğini söylemiştir.⁶⁹

Hanefî âlimleri, ayrıca meninin necasetini kıyas ve akli delillerle açıklamaya çalışmışlardır. Söz gelimi Tahâvî konuyla ilgili: "Bu ihtilaflar söz konusu olduğunda ve Hz. Peygamber'den naklettiğimiz rivayetlerden meninin hükmüne delâlet eden bir naklinin olmamasından dolayı istinbât yöntemine itibar ettik. Bunun yanı sıra meninin zuhurunu büyük abdestlik (cünüplük) sebebi olarak gördük, zira meni büyük tahareti gerektirmektedir. Bu sebeple biz de hadesi gerektiren şeylerin hükmünü araştırmak istedik. Bu bağlamda büyük abdest ve idrarın necis olmakla beraber hadese yol açtıklarını gördük. Aynı şekilde hayız ve istihaze kanı da necis kabul edilmekte ve hadese sebep olmaktadır. Damarların kanı da böyledir. Zikrettiğimiz bilgilere göre, hadese yol açan her şeyin haddi zatında da necis olduğu sabit olmuştur. Meninin de hadese sebep olduğu tespit edildiğinde, meninin haddi zatında necis olması da kesinlik kazanmıştır. Meninin hükmüne ilişkin kıyas bu şekildedir" diyerek konu hakkında görüşlerini serdetmiştir.⁷⁰ Keza Serahsî (öl. 483/1090?) de naklî delillere istinaden meniye hayız kanına kıyas ederek necis olduğunu söylemiştir.⁷¹

Bu bilgiler ışığında iki temel ilkedden/zâbitadan söz etmek mümkündür: Birincisi "Hadese sebep olan her şey haddi zatında

⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/145. Dârekutnî'nin, söz konusu rivayet sadece Sâbit b. Hammâd tarafından rivayet edildiğini, Sâbit ve isnadda yer İbrahim'in zayıf olduğunu söylemiştir. Geniş bilgi için bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *el-İleü'l-varide fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 2011), 1/230.

⁶⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ezdî Hacrî Mısırî Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr* (Riyâd: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 1/52.

⁷⁰ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/53.

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/145.

necistir.” İkincisi ise “Necis olan bir şeyin yıkanması vaciptir.”⁷² Bununla beraber âlimler, büyük abdest, idrar, hayız ve istihaze kanının hadese sebep olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle kişinin bedeninde bahsi geçen hallerden biri ortaya çıktığında o kişinin ya abdest ya da gusül alması gerekmektedir.⁷³ Aynı şekilde hadese sebep olan büyük abdest, idrar, hayız ve istihaze kanının necaseti konusunda ittifak söz konusudur.⁷⁴ Tahâvî bu ilkelere hareketle insanın damarlarından çıkan kanın, hadese (abdestliğe) sebep olduğu için necis olduğunu söylemiştir.⁷⁵

Yukarıda değinildiği gibi necasetin yıkanmasına ilişkin; “Necis olan bir şeyin yıkanması vaciptir” bir zâbıtâ benimsenmiştir⁷⁶ Hanefî mezhebine göre idrar gibi sıvı necasetinin elbiseye bulaştığında muhakkak yıkanması gerekmektedir. Buna göre meniye necis kabul eden Hanefîlere göre, diğer necasetler gibi o da her durumda yıkanmalıdır. Ancak Hanefîler, meninin kuru halini yukarıda geçen zâbıtâdan istisna etmiş ve onunla ilgili çitilemekle yetinmişlerdir.⁷⁷

Hanefîlerin, meninin kuru iken çitilenmesini yeterli görmelerinin nedeni Hz. Âişe’den nakledilen rivayettir. Nitekim Tahâvî⁷⁸ ve Serahsî başta olmak üzere Hanefî âlimleri meni ile ilgili çitileme hükmünü şu rivayete dayandırmışlardır: “Peygamber’in Hz. Âişe’ye yönelik “onu (meniye) yaş gördüğünde yıka, kuru gördüğünde ise çitile” buyruğuna binaen Hz. Âişe’nin “Ben Hz. Peygamber’in elbisesindeki meniye çitilerdim, Hz. Peygamber de (o elbiseyle) namaz kılardı.”

Görüldüğü üzere bu konunun dayanak noktası, haber-i vâhid ve kıyastır. Şu var ki haber-i vâhidin, kıyasa karşı durumu ulema arasında tartışılmıştır. Ancak bu ve bunun gibi örnekler de gösteriyor ki, Hanefî mezhebinde haber-i vâhidin kıyasa tercih edilmesi önceliklidir. Nitekim

⁷² Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/53; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/145.

⁷³ Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 1/17; Abdülganî b. Tâlib el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1998), 1/11; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/139.

⁷⁴ Bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, 1/48-49; Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 1/71-80.

⁷⁵ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/53.

⁷⁶ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/53; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/145.

⁷⁷ Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 1/43; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, 1/50.

⁷⁸ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/53.

Debûsî'nin (öl. 430/1039) şu ifadeleri bunun apaçık delilidir: "Üç imama göre (Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed) asıl olan, Hz. Peygamber'den âhâd tarikle nakledilen haberin, sahih kıyasa takdim edilmesidir. Ancak Mâlik'e göre sahih kıyas, âhâd habere mukaddemdir. Ashabımız bu asla istinaden "meni necistir, kuru olduğunda elbise çitilenmekle temiz olur demişlerdir. Mâlik ise idrar gibi meni ancak yıkamakla temiz olur söylemiştir."⁷⁹ Debûsî devamında Hanefîlerin haber-i vâhidi kıyasa tercih etme sadedinde birçok meseleyi örnek olarak sunmuştur.⁸⁰ Bunun yanı sıra Hanefîlerin haber-i vâhidi kıyasa önceliğine dair başka örnekleri de bulmak mümkündür. Dolayısıyla Hanefîler, meninin kuru iken çitilenmekle yetinilmesi rivayetini kıyasa tercih etmişlerdir.⁸¹ Ancak Hanefîler her ne kadar çitilemeyi yeterli görmüşlerse de meninin kuru olduğunda da necis olduğunu kabul etmişlerdir.⁸² Bunun yanı sıra bazı Hanefî âlimler, meninin idrara göre insanın elbisesine bulaşma ihtimali çok olduğu için çitilenme eylemini yeterli görmüştür.⁸³ Dolayısıyla çitilemekle yetinilmesi meninin temiz olduğundan değil, insanlara kolaylık olsun diye böyle bir hüküm verilmiştir.

Hanefîlerin, Hz. Âişe'nin "meninin çitilmesi" rivayeti karşısında iki farklı tutumları söz konusudur. Başka bir ifadeyle Hanefîler bir yönüyle bu rivayetle amel etmiş, bir yönüyle de rivayete muhalefet etmişlerdir. Daha önce değinildiği gibi Hanefîlerin benimsediği temel kurala göre hadese sebep olan her şey haddi zatında necistir veya insanın bedeninden çıkan her necis şey hadese sebep olmaktadır. Ayrıca şöyle genel bir kural da söz konusudur: "Necis olan bir şeyin yıkanması

⁷⁹ Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. Âsâ Debûsî, *Te'sisü'n-nazar* (Beyrut: Dâru İbn Zeydün, ts.), 99-100.

⁸⁰ Debûsî, *Te'sisü'n-nazar*, 100.

⁸¹ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 179. Hanefîlerin rivayeti kıyasa tercih ettiği bazı meseleler için bk. Hüseyin Kahraman, "Hadislere Göre Cinsel Organa Dokunmanın (Messü'l-Ferc) Abdeste Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (01 Ocak 2010), 111-142; Hüseyin Kahraman, "Namazda Kahkaha ile Gülmenin Abdeste Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (01 Haziran 2010), 73-92.

⁸² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, 2/60.

⁸³ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 1/49; Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 1/43.

vaciptir. Guslün vücubiyeti ancak necis şeyler için söz konusudur”.⁸⁴ Ancak Hanefiler, meninin kuru iken bulaştığı elbisenin yıkanmasının vacip olmadığını kabul ederek hadisin zahiriyle amel etmişlerdir. Yani rivayeti, temel ilke/zâbitaya mukaddem kılmışlardır. Fakat Hanefilerin meniye necis kabul etmeleri, zâbitayı rivayete tercih etmeleri anlamına gelir. Zira Hanefiler, “فرك المنى” rivayetini sahih kabul etmekte, ancak “Hadese sebep olan her şey haddi zatında necistir” genel kuralından hareketle her ne kadar, kuru meninin çitilenmesi ile elbise temiz oluyorsa da meni, haddi zatında necistir. Böylece Hanefiler “Meni necistir” demekle hadisin lazımı ile amel etmeyi terk etmiş, ilkeleriyle amel etmişlerdir. Zira “فرك المنى” rivayetinin zahiri değil, lazımı meninin necis olmadığını göstermektedir. Zira Hz. Âişe’nin çitleme ile iktifa etmesi, meninin necis olmadığını lazım kılmaktadır. Buna karşın Hanefilerin “Meninin kuru iken yıkanması vacip değildir” demeleri de “ferk” rivayetini “Necis olan bir şeyin yıkanması vaciptir” ilkesine tercih etmektir. Nitekim Tahâvî “Ancak şu kadar var ki biz, onun kuru olduğu zaman mubah olmasının hükmünü araştırdığımızda bu konuda Hz. Peygamber’den nakledilen rivayet olduğunu gördük. Bu (kuru iken mubah olması), Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Ebû Yûsuf (öl. 182/798) ve Muhammed’in (öl. 189/805) görüşüdür.”⁸⁵ diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Buradaki mubahtan kasıt, elbisenin temiz olmasıdır, yoksa meninin bizzat temiz olduğu değildir. Zira Hanefilere göre meni her durumda necistir.⁸⁶

Buna göre Hanefiler meninin hükmü ile ilgili her iki temel ilkeye göre de amel etmişlerdir denilebilir. Yani bir yönüyle rivayet temel ilkeye/zâbitaya tercih edilmiş, bir yönüyle de temel ilke/zâbita hadisin lazımına tercih edilmiştir.

Hanefî âlimlerinin bazı yorumlarının mezhebin görüşünü savunma saikiyle yapıldığı söylenebilir. Söz gelimi Tahâvî’nin Hz. Âişe’nin ferk rivayetini Hz. Peygamber’in gece elbisesi için söz konusu olduğu yaklaşımı bu bağlamda değerlendirilebilir.⁸⁷ Aynı şekilde Abdullah b. Abbâs’ın meniye izhir denilen yaprakla temizlediğine dair

⁸⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 1/65.

⁸⁵ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/53.

⁸⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 2/60.

⁸⁷ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/50.

538 | F. ÖZÇELİK / Rivayetlerle Fıkhî Zâbitaların Etkileşimi: Meninin Necaseti Örneği
rivayet varid olmuştur.⁸⁸ Serahsî'nin söz konusu rivayeti, "İbn Abbâs, meniye hüküm açısından değil, görüntü olarak tükürüğe benzetmiştir."⁸⁹ şeklindeki şerhi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Mâlik b. Enes (öl. 179/795) meniye necis kabul etmiş ve onun yıkanmasını zorunlu olarak telakki etmiştir. Nitekim kendisi "İhtilam sebebiyle elbisenin yıkanması vacip olup nezdimizde üzerinde icma edilmiştir." demiştir. Mâlik ve arkadaşlarına göre meni ve diğer necasetlerin yıkanması gerekmektedir. Ayrıca Mâlik çitilemeyi yeterli görmemiş ve böyle bir uygulamayı da kabul etmemiştir.⁹⁰ İmam Mâlik'in bazı öğrencileri ise çitileme rivayetini "su ile ovalamak" şeklinde yorumlamışlardır. Ancak onların bu iddiası da zayıftır. Zira yukarıda Müslim'in bir rivayetinde geçtiği üzere Hz. Âişe'nin "tırnaklarımla çitildim" ifadesi bulunmaktadır.⁹¹ Bununla beraber Mâlikî mezhebine göre meni, ya haddi zatında veya idrarın yerinde geçtiği için necis olduğu şeklindeki mesele ihtilafıdır.⁹²

2- Meninin Necis Olmadığını Söyleyenlerin Görüşü

Şâfiî mezhebinde şöyle bir zâbita söz konudur: "Arkadan ve önden çıkan her sıvı necistir."⁹³ Buna göre büyük abdest, idrar, kan ve meni necis kabul edilmelidir. Ancak meni bu genel kuraldan istisna edilmiş ve temiz olarak kabul edilmiştir.⁹⁴ Meniyi temiz kabul edenler, görüşlerini hem nakli hem de akli delillerle temellendirmeye çalışmışlardır. Söz gelimi İmam Şâfiî'ye (öl. 204/820) göre Allah, Âdem'i su ve topraktan yaratmış ve her iki maddeyi de temiz kılmıştır. Böylece Allah'ın ilk yaratması temiz maddeden olduğu için daha sonraki mahlûkatları da necis bir şeyden yaratması mümkün değildir. İmam Şâfiî daha sonra bu düşüncesini Hz. Âişe'nin "Ben Hz. Peygamber'in

⁸⁸ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/52.

⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/145.

⁹⁰ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî İbn Abdilber, *el-İstizkâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/287.

⁹¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 1/433.

⁹² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısri Karâfi, *ez-Zahîre* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 1/186; Tâcüddîn Ebû'l-Bekâ Behrâm b. Abdillâh b. Abdülaziz ed-Demîrî Dimyâtî, *eş-Şâmil fi fikhî'l-İmam Mâlik* (Dublin: Merkezu Necibeveyh li'l-Mahtutat ve Hidmeti't-Türas, 2008), 1/49.

⁹³ Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin Ebû Şuca', *el-Gâyetü ve't-Takrîb* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 6; Ebû Hafs Siraceddîn Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkin, *et-Tezkira fi'l-fikhî's-Şâfiî* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 18.

⁹⁴ Şirbinî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 1/234.

elbisesindeki meniye çitilerdim.” rivayetiyle temellendirmiştir. Ayrıca İmam Şâfiî’ye göre meninin çitilmesi necis olduğundan değil, tükürük ve toprak gibi mubah şeylerin temizlenmesi gibi, temizlik amaçlı yapılmıştır.⁹⁵ İmam Şâfiî’nin bu görüşü mezhebin önde gelen âlimleri tarafından da dile getirilmiş ve kabul görmüştür.⁹⁶

Görüldüğü gibi meniye temiz kabul edenlerin dayandığı deliller kıyas ve rivayetlere dayanır. Dolayısıyla Şafiiler de kıyasa başvurmuşlardır. Bu görüşü savunanların başvurduğu rivayetlerin başında Hz. Âişe’den nakledilen rivayet ile Abdullah b. Abbâs’ın “Meniyi izhir ile sil, zira o tükürük gibidir.” rivayeti gelmektedir.⁹⁷ Ancak Mâverdî’nin tahrîc ettiği rivayete göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Hz. Peygamber namazdayken onun elbisesindeki meniye çitilerdim.” Mâverdî bu rivayetin, meniye necis kabul eden Ebû Hanîfe ve Mâlik’in aleyhinde olduğunu söylemiştir.⁹⁸ Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Âişe’nin bu ifadesi temel hadis kitaplarında yer almayıp sadece Mâverdî tarafından tahrîc edilmiştir. Nitekim Nevevî de rivayetin bu lafızlarla nakledilmesini garip görmüştür.⁹⁹ Bununla beraber Beyhakî, söz konusu rivayeti naklettikten sonra şöyle demiştir: “Her ne kadar Muhârib b. Disâr ile Hz. Âişe arasında irsal olsa da önceki rivayetler bunu desteklemektedir.”¹⁰⁰ Hal böyleyken Mâverdî’nin naklettiği rivayetin zayıf olduğu söylenebilir.

Meninin yıkanmasını ifade eden rivayetler ile فرك/çitlemenin yer aldığı rivayetler arasında bir teâruz olduğu düşünülebilir. Ancak İbn Hacer’e göre her iki rivayet arasında bir teâruz söz konusu değildir. Ona göre “yıkama” ifadesi vücuda değil, müstahaba delalet etmektedir. Bu yaklaşım İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve ehl-i hadis tarafından da

⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *Kitâbü’l-Üm* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 8/72.

⁹⁶ Ebû İbrâhim İsmail b. Yahyâ b. İsmail eş-Şafii Müzenî, *Muhtasarü’l-Müzenî fi fûru’i’s-Şâfiîyye* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 31; Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr fi fıkhi mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfiî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 2/251; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Mecmû’ şerhi’l-Mühezzeb* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.), 2/553.

⁹⁷ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr fi fıkhi mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfiî*, 2/251.

⁹⁸ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr fi fıkhi mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfiî*, 2/252.

⁹⁹ Nevevî, *el-Mecmû’ şerhi’l-Mühezzeb*, 2/553.

¹⁰⁰ Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhakî, *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-asar* (Karaçi: Câmiatü’l-Dirasatî’l-İslâmiyye, 1991), 3/383.

benimsenmiştir. Dolayısıyla bu âlimlere göre meni ister yaş olsun ister kuru olsun necis değildir. Ayrıca İbn Hacer'e göre meninin necisliğine hükmeden âlimlere göre de bu rivayetler arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Buna göre yıkanmanın geçtiği rivayetler, meninin yaş; çitilemenin yer aldığı rivayetler ise menin kuru olduğu zamana hamledilecektir. Ancak İbn Hacer meninin necis olmadığını savunanların görüşünü tercih etmektedir. Zira bu durumda her iki çeşit rivayetle de amel edilmektedir. Ayrıca eğer meni necis olsaydı çitilemekle yetinmeyecekti. Söz gelimi necis kabul edilen kan ve diğer necislerde sadece çitileme kabul edilmemektedir. Ayrıca meni için sadece çitilemenin geçtiği rivayetler de vardır. Bu rivayetler de meninin necis olmadığını göstermektedir.¹⁰¹

Bazı âlimler Hz. Âişe'nin meniye necis kabul ettiğini iddia etmiş ve delil olarak da İbn Ebî Dâvud → Müseddid → Yahyâ b. Saîd → Şu'be → Abdurrahman b. Kâsım → babası Kâsım isnadıyla gelen rivayete göre Hz. Âişe, meninin bulaştığı elbise ile ilgili şöyle buyurmuştur: "Meniyi gördüğünde yıka, eğer onu görmüyorsan su serp."¹⁰² Tahâvî, söz konusu rivayeti birden fazla isnadla tahrîc etmiştir. Bu rivayetten hareketle meninin Hz. Âişe'nin nezdinde necis olduğu düşünülebilir. Ancak bu görüş de tenkide açıktır. Şöyle ki, eğer Hz. Âişe meniye idrar ve kan başta olmak üzere diğer necis maddeleri gibi kabul etseydi meninin isabet edip yeri belli olmayan elbisenin tamamının yıkanması gerekecektir. Ancak Hz. Âişe'nin, meninin fark edilmediğinde elbiseye su serpmekle iktifa etmesi, meninin hükmünün diğer necisler gibi olmadığını göstermektedir. Tahâvî bu itirazı zikretmiş, ancak herhangi bir cevap vermemiştir.¹⁰³

İbn Hibbân, Âişe'nin (r.a.) Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniye yıkadığını ifade eden rivayetin akabinde şöyle demiştir: "Âişe (ra) Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniye yaş olduğunda yıkardı, zira meninin yıkanması nefse hoş gelmektedir. Meni kuru olduğunda ise çitilerdi ve Hz. Peygamber o elbiseyle namaz kılardı. Biz böyle diyor ve bunu tercih ediyoruz: 'Meninin yaş iken yıkanması necis olduğu için değil, nefse hoş geldiği içindir. Aynı şekilde meni kuru olduğunda çitilemek ile

¹⁰¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 1/433.

¹⁰² Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/51.

¹⁰³ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, 1/51.

yetinmek sünnette uymak içindir.”¹⁰⁴ Dolayısıyla meninin temiz olduğunu söyleyenler, söz konusu rivayetlere itiraz etmediklerini, yıkamanın müstahab olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁵

Konuyla ilgili Ahmed b. Hanbel’den iki farklı görüş nakledilmiştir. Ancak kendisinin de meniyi temiz kabul ettiği yaklaşım mezhepte daha makbul ve meşhur olmuştur.¹⁰⁶

Sahâbilerin, meninin hükmü ile ilgili ihtilaf ettiği görülmüştür. Söz gelimi Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın, meninin bulaştığı elbisesini çitilediği rivayet edilmiştir.¹⁰⁷ Aynı şekilde Hz. Ömer’in de elbisesinde gördüğü meniyi yıkadığını, görmediği kısma ise su serptiği nakledilmiştir.¹⁰⁸ Yukarıda geçtiği üzere Ebû Hüreyre meniyi necis kabul etmiştir. Abdullah b. Abbâs ise “İzhir (çubuk) ile silin” diyerek onu tahir olarak kabul ettiğini göstermektedir.¹⁰⁹ Abdullah b. Ömer ise meni ile ilgili “انضح بالماء” demiştir.¹¹⁰ İbnü’l-Esîr نضح fiilini “su serpmek” şeklinde yorumlamıştır.¹¹¹ Ancak Tahâvî نضح fiilinin “yıkamak” anlamına da gelebileceğini söylemiştir.¹¹² Konuyla ilgili Câbir b. Semure’den şöyle bir nakil rivayet edilmiştir: “(Meninin bulaştığı elbise ile) namaz kıl, ancak eğer bir şey görüyorsan yıka, su serpme, zira su serpmek ancak kötülüğü (kirlenmeyi) çoğaltır.” Aynı şekilde Enes b. Mâlik’e elbiseye bulaşıp yeri belli olmayan meninin hükmü sorulması üzerine “Onu yıka” diyerek cevap vermiştir.¹¹³ Ayrıca tâbiîlerden Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) ve Atâ b. Ebî Rebâh’ın (öl. 114/732) meniyi temiz kabul ettikleri nakledilmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 4/220.

¹⁰⁵ Nevevî, *el-Mecmû’ şerhi’l-Mühezzeb*, 2/554.

¹⁰⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b Ahmed b Muhammed b Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn İbn Kudâme, *el-Mugni* (Riyâd: Âlemü’l-Kütüb, 1997), 2/497.

¹⁰⁷ Tahâvî, *Şerhu meânî’l-âsâr*, 1/52.

¹⁰⁸ Tahâvî, *Şerhu meânî’l-âsâr*, 1/52.

¹⁰⁹ Tahâvî, *Şerhu meânî’l-âsâr*, 1, 52.

¹¹⁰ Tahâvî, *Şerhu meânî’l-âsâr*, 1/53.

¹¹¹ Ebû’s-Seâdât Meccüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi’l-hadis ve’l-eser* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2006), 2/754.

¹¹² Tahâvî, *Şerhu meânî’l-âsâr*, 1/53.

¹¹³ Tahâvî, *Şerhu meânî’l-âsâr*, 1/53.

¹¹⁴ Mâverîdî, *el-Hâvi’l-kebîr fi fikhi mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfiî*, 2/251.

Sonuç

Kur'ân ve Sünnet ışığında, fıkhî kaideler başta olmak üzere birçok kavâid ve zâbita ortaya çıkmıştır. Gelişen bu kaideler zaman içerisinde nasları yorumlamada etkili olmuştur. Nitekim bu çalışmada ele alınan meninin necaseti ile ilgili ihtilaflar bunun apaçık delilidir.

Meni ile ilgili birden fazla rivayet tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin isnad açısından sahih olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra İmam Mâlik'in dışındaki hadis münekkitleri ve mezhep imamları meni ile ilgili nakledilen rivayetleri sahih kabul etmişlerdir. Ayrıca söz konusu rivayetlerde meninin yıkanması ve çitilenmesi ön plana çıkmıştır. Söz gelimi bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in elbisesine bulaşan meniye yıkadığı ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise sadece çitlemekle iktifa edildiği görülmüştür. Âlimler genel olarak meninin yıkanmasını yaş, çitilenmesini ise kuru olma haline yorumlamışlardır.

Tespit edilebildiği kadarıyla meninin necaseti ile ilgili Hz. Peygamber'in doğrudan bir ifadesi bulunmamaktadır. Ancak konu üzerinde mezhep imamları ihtilaf etmişlerdir. Hanefilere göre ister yaş ister kuru olsun meni her durumda necistir. Onlar, görüşlerini "Hadese sebep olan her şey haddi zatında necistir" fıkhî zâbitasıyla beraber bazı nakli delillerle de temellendirmeye çalışmışlardır. Söz gelimi Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniye yaş iken yıkadığını ifade eden rivayetler bu bağlamda değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Hanefiler meniye idrar ve hayız kanuna kıyas ederek necis olduğunu söylemiştir. Ferk rivayetini kabul eden Hanefilerin, meninin necaseti konusunda fıkhî zâbitayı önceledikleri görülmektedir.

Bununla beraber Hanefi mezhebince "Necis olan bir şeyin yıkanması vaciptir" ifadesi bilinen bir fıkhî zâbitadır. Buna göre necis olan meni kan ve idrar başta olmak üzere diğer necasetler gibi her durumda yıkanmalıdır. Ancak Hanefiler, meni kuru olduğunda bu kaideden istisna etmişler ve çitilemeyi yeterli görmüşlerdir. Hanefi mezhebine mensup âlimler bu görüşlerini Hz. Âişe'nin ferk rivayetine dayandırmışlardır. Dolayısıyla meni kuru olduğunda çitlemekle yetinilmesinden anlaşıldığı kadarıyla rivayet fıkhî zâbitaya tercih edilmiştir.

Mâlik b. Enes meniye necis kabul etmiş ve yıkanmasının zorunlu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Mâlik çitilemeyi yeterli görmemiş ve böyle bir uygulamayı da kabul etmemiştir.

Şâfiî mezhebinde şöyle bir zâbıta söz konudur: “Arka ve önden çıkan her sıvı necistir.” Buna göre büyük abdest, idrar, kan ve meni necis kabul edilmelidir. Ancak meni bu zâbıttan istisna edilmiş ve temiz olarak kabul edilmiştir. Gerekçe olarak da bazı akli delillerle beraber kıyas ve Hz. Âişe’den nakledilen ferk rivayeti öne sürülmüştür. Yani Şâfiîler rivayeti genel ilkelere tercih etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel de meninin temiz olduğunu söylemiştir.

Meni için çitilemeyi yeterli görenler, meninin yıkandığını ifade eden rivayetleri sahih kabul etmişlerdir. Onlara göre meninin çitilenmesi necis olduğu için değil, tükürük ve toprak gibi mubah şeylerin temizlenmesi gibi temizlik için yapılmıştır. Bu tikel örnekten hareketle rivayetlerin fikhî zâbıtaları etkiledikleri gibi, fikhî zâbıtaların da rivayetleri anlama ve yorumlamada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca fikhî zabıtalar, âlimlere ve mezheplere göre değişebilmektedir. Her ne kadar bütün fakîh ve mezheplerin ittifak ettiği fikhî zâbıtalar bulunsa da bütün fikhî zâbıtalar için bunu söylemek mümkün değildir. Her âlim ve mezheb tarafından tespit edilen ve dikkate alınan zâbıtalar da mevcuttur. Bu da hadisleri anlama ve değerlendirmede ihtilaflara ve farklı yaklaşımlara zemin hazırlamaktadır. Bunun bariz örneğini meninin necaseti meselesinde görmek mümkündür.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Akay, İhsan. “Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâidelerle Mecelle’deki Küllî Kâidelerin Karşılaştırılması”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*. ed. Mehmet Bilen vd.. 319-323. Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayını, 2017.
- Akay, İhsan. “Kavâid-i Fıkhiyyenin Müstakil Delil Olma Problemi”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 91-101.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-asar*. 10 Cilt. Karaçi: Câmîatü’l-Dirâsâti’l-İslâmiyye, 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî. *et-Târihü’l-kebir*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2008.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî. *Sahîh*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422h.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fıkhî'l-Hanefî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 2011.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ. *Te'sisü'n-nazar*. Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.
- Dimyâtî, Tâcüddîn Ebû'l-Bekâ Behrâm b. Abdillâh b. Abdülaziz ed-Demîrî. *eş-Şâmil fi fıkhî'l-İmâm Mâlik*. 2 Cilt. Dublin: Merkezi Necibeveyh li'l-Mahtûtât ve Hıdmeti't-Türas, 2008.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. el-Ezdi es-Sicistânî. *Sünen*. 4 Cilt. Cidde: Darü'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998.
- Ebû Şuca', Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin. *el-Gâyetü ve't-Takrîb*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadramûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/395-396. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2005.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî. *el-İstizkâr*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Ebî Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris Razî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1952.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hind: Dâiretü'l-Maârif, 1326.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Telhîsü'l-habîr fi tahrîc-i ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü's-sikât*. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*. Kahir: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1959.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b Ahmed b. Muhammed b Kudâme Cemmâilî Makdisî. *el-Mugnî*. 15 Cilt. Riyâd: Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvînî. *Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhmamed el-İsfahânî. *Ricâlu Sahîhi Müslim*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b el-Cârûd. *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsnedi an Resulillâh*. Beyrut: Kitâbü's-Sakâfiyye, 1988.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006.
- İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî. *Tuhfetü't-tahsîl fi zikri ruvâti'l-merâsîl*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- İbnü'l-Mülakkin, Ebû Hafis Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed. *et-Tezkira fi'l-fikhi's-Şâfiî*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- İclî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih. *Ma'rifetü's-sikât*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- İshak b. Râhûye, Ebû Ya'kub İshak b İbrâhim b Mahled. *Müsnedu İshak b. Râhûye*. 5 Cilt. Medîne: Mektebü'l-Îmân, 1991.
- Kahraman, Hüseyin. "Hadislere Göre Cinsel Organa Dokunmanın (Messü'l-Ferc) Abdeste Etkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (01 Ocak 2010), 111-142.
- Kahraman, Hüseyin. "Namazda Kahkaha ile Gülmenin Abdeste Etkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (01 Haziran 2010), 73-92.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *ez-Zahîre*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr fi fikhi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1999.
- Mevsîlî, Ahmed b Ali b el-Müsenna Ebû Ya'la. *Müsnedu Ebî Ya'la el-Mevsîlî*. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Me'mun li't-Türas, 1989.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1418.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib el-Guneymî el-Meydânî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1998.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nîsâbûrî. *Sahîh*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1955.
- Müzenî, Ebû İbrâhim İsmail b. Yahyâ b. İsmail eş-Şafîi. *Muhtasarü'l-Müzenî fî fûru'i's-Şâfiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *Sünen*. Haleb: Mektebetü'l-Metbûâtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhi'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Özen, Şükrü. "Nehâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/535-538. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2006.
- Özşenel, Mehmet. *Hanefî Hadis Anlayışının Teşekkülü*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2. Basım, 2018.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Kitâbü'l-Üm*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğnî'l-Muhtâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b Seleme Ezdî Hacrî Mısrî. *Şerhu meânî'l-âsâr*. 5 Cilt. Riyâd: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tehânevî, Zafer Ahmed. *Kavâid fî ulûmi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 10. Basım, 2007.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünen*. 5 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2010.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ el-Bağdâdî. *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü'd-Dûrî)*. 4 Cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmi ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1979.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-sitte*. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Kible, 1992.
- Zerkâ, Ahmed. *Şerhü'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 7. Basım, 2007.